

СТАТИИ

УДК 364:614-053.2 (497.7)''1918/1940''

СОЦИЈАЛНО-ЗДРАВСТВЕНАТА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА
ВО ВАРДАРСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ
МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ*Верица Јосимовска*доцент на Институт за историја и археологија при Факултетот за образовни науки на
Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип

Abstract

The implementation of an organized health care of young children and students represented a major step in dealing with the great mortality and the presence of diseases on the territory of Vardar Macedonia in the period between the two world wars. Doctors' work, opening of dispensaries, school polyclinics, children's homes and permanent medical checkups, although in difficult conditions and with scarce staff, still gave results in improving young people's health.

Keywords: Health care, dispensaries, school polyclinics, children's homes, Vardar Macedonia, the Kingdom of SCS / Yugoslavia.

Завршувањето на Првата светска војна во 1918 година донело промени и на Балканот. На 1 декември 1918 година било прогласено формирањето на новата држава Кралство на Србите, Хрватите и Словенците (СХС). Со мирот што бил склучен во Париз (Версај) во 1919 година, новата држава ги задржала териториите во вардарскиот дел на Македонија¹, проширувајќи ја својата администрација и на подрачјето околу Струмица.² Во периодот меѓу двете светски војни вардарскиот дел на Македонија поминал низ три периода на административно-територијална поделба: во првиот, од 1919 до 1921 год., овој дел бил поделен на 7 окрузи; во вториот, од 1921 до 1929 год., Кралството било поделено на 33 области, од кои 3 области го сочинувале вардарскиот дел на Македонија, и во третиот, од 1929 до 1941 год., Кралството Југославија било поделено на 9 бановини, при што вардарскиот дел на Македонија заедно со дел од јужна Србија и цела Метохија ѝ припаднале на Вардарската бановина со седиште во Скопје.³ Во вардарскиот

¹ Територија која Кралството Србија ја добило со Букурешкиот мировен договор од 10 август 1913 година.

² Ljubiša Doklešić, *Kroz Historiju Makedonije*, Zagreb, 1964, 212.; Ivan Katardžiev, *Makedonsko nacionalno pitanje*, Zagreb, 1984, 190.

³ Лидија Ѓурковска, „Административно-територијалната поделба во вардарскиот дел на Македонија меѓу двете светски војни (1919 – 1941)“. *Зборник на илустрации на Н.У. Завод за заштитата на спомениците на културата и музеј Битола*, Битола 2013, 53–66.

дел на Македонија српската власт вовела строг воено-полициски режим и вршела таква административно-територијална поделба каква што одговарала на нејзините интереси.

Бедата, гладот, сиромаштијата, тешката економска ситуација, како и лоша здравствена сосостојба на населението, биле само дел од предизвиците и од проблемите со кои требало да се справи новоформираната држава.⁴

Лошите услови за домување, пред сè кај селското население, недостатокот на храна и на хигиенски исправна вода за пиење, ниското ниво на здравствена култура, недостатокот на лекови, како и несоодветниот број на лекари и на средно-медицински кадар, биле причина повеќе како за ширењето на голем број заразни заболувања така и за високиот морталитет кај населението, особено кај децата. Во периодот 1919 – 1921 година морталитетот бил повисок од наталитетот.⁵

Основните здравствени потреби на населението не можеле да бидат во целост задоволени поради недостатокот на болници и нивните згрижувачки капацитети, како и поради недоволниот број лекари и друг медицински персонал кои би можеле да обезбедат соодветно лекување.

Дека ситуацијата била навистина сериозна, дури и алармантна зборуваат и статистичките податоци, кои потврдуваат дека на државно ниво, на 10 000 жители имало само четворица лекари и 15 болнички постели, а во болниците, на 467 болни имало само еден лекар.⁶ Смртноста на населението, посебно на доенчињата, била голема. Тоа го потврдуваат и статистичките показатели од тоа време: на 1 000 жители умираше 14,9%, а на 1 000 живородени бебиња умираше 132,3%. Лошите услови за живот на населението во Кралството биле причина за тоа просечниот животен век во државата да изнесува само 46 години.⁷

Новата здравствена служба во Кралството започнала да функционира во исто време со конституирањето на државата. Со указот од 3 ноември 1918 година започнува со работа Министерството за народно здравје (МНЗ),⁸ што е потврдено со Уредбата за неговото устројство од 29 мај 1920 година.⁹ Наследените предвоени правилници, уредби и закони подолго време биле на сила и во новата држава. По разни привременски законски решенија, биле донесени нови прописи и закони, со што здравствената служба станала унифицирана и приспособена кон државната организација.¹⁰

⁴ *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, Београд, 1940, 405.

⁵ Ljuba Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918 – 1941*, Beograd 1996, II deo, 53–79.

⁶ Момчило Павловиќ, *Здравствена служба у Краљевини СХС/ Југославији 1919 – 1941*, Београд-Зајечар 2007, 39–48.

⁷ *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, Београд, 1940, 405.

⁸ Министерството за народно здравје постои до 1929 година, кога со Уредбата од 27 јуни 1929 година се спојува со Министерството за социјална политика. Од 1929 до 1941 година постои како Министерство за социјална политика и народно здравје (*Службене новине СХС*, бр. 152 од 3 август 1929 година).

⁹ *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 49 од 29 мај 1919 година.

¹⁰ Момчило Павловиќ, *Здравствена служба у Краљевини СХС/ Југославији 1919 – 1941*, Београд – Зајечар, 2007, 39–48.

Законот за здравствена заштита на учениците во Кралството бил донесен на 30 август 1930 год., но тој се применувал пред тоа, уште со самото конституирање на државата. Според него, државата имала обврска да се грижи за здравјето на учениците во текот на нивното школување. Во рамките на заштитата влегувале и здравствениот надзор над учениците, училишните згради, лекувањето на заболените и унапредувањето на здравјето и хигиенското просветување.¹¹ Токму поради тоа се отворале училишни амбуланти, диспанзери, поликлиники и др.

Здравствената заштита на децата во Кралството на СХС станала предмет и грижа на државата. За таа цел, во 1920 година било основано Државното одделение за заштита на деца и младинци во рамките на Министерството за социјална политика на Кралството на СХС,¹² кое тесно соработувало и заеднички дејствувало со пријателските мисии од странство и со домашните добротворни друштва. Статистиката што ја водело ова друштво покажала дека на територијата на Кралството имало многу голем број деца на кои им била потребна здравствена и социјална заштита, особено во вардарскиот дел на Македонија. Ова одделение ја спроведувало својата организација во целата земја преку обласна, окружна и месна заштита. Главните центри за детска заштита во вардарскиот дел на Македонија се наоѓале во Велес, Скопје и во Битола.¹³ Здравствената заштита предвидувала проценка на здравствената состојба на децата, пружање лекарска помош, преместување во специјални установи за лекување, згрижување и заштита. За таа цел, Државното одделение за заштита на деца и младинци основало:

а) централен магацин за материјална помош;

б) општи и обласни детски станици, детски домови, болници и амбуланти и

ц) специјални заводи и установи за заздравување и зајакнување на децата.¹⁴

Според Извештајот на Обласната санитарска инспекција со седиште во Скопје, а на барање на МНЗ (Министерство за народно здравје) – Белград, на територијата на скопската инспекциска област постоеле девет дома во кои биле сместени 390 деца на возраст од 3 до 18 години.¹⁵

Детски домови и болници во периодот 1919 – 1925

Битола

1. Детски дом на француските сестри (1919)

Во него биле згрижени 28 женски деца на возраст од 5 до 16 години, под хигиенски и лекарски надзор на д-р Васа Петровиќ и д-р Анастас Христидис.

2. Голем дом за машки деца (1919)

Во овој дом, во шест спални соби, биле згрижени 65 деца, од кои 41 дете на возраст од 6 до 16 години и 24 од 12 до 16 години. Во Извештајот на д-р Васа Петровиќ, кој се грижел за здравјето на децата, во домот во голем процент владеела маларија.

3. Мал дом за женски деца (1919)

¹¹ Петар Бојациевски, *Здравствено во Битола низ векови*, Битола 1992, 131.

¹² *Алманах Краљевине СХС за 1921 – 1922 год.*, 107.

¹³ Sergij Ramzin, *Iz istorije preventivno-medicinskog rada u period između I i II Svetskog rata*. Zbornik radova XV Naučnog sastanka NDZIZKJ. Beograd 1966, 334–344.

¹⁴ *Алманах Краљевине СХС за 1921 – 1922 год.*, 107.

¹⁵ *Санитарски годишњак*, Београд, 1936 година, 512.

Во него, во четири спални соби, биле сместени вкупно 56 деца, од нив 35 на возраст од 6 до 12 години, а 21 од 12 до 16 години. Децата биле под надзор на Англичанките.

4. Детска болница во склоп на домовите која се наоѓала во одвоена зграда. Во неа за децата се грижеле негователки од Русија.

5. Детски дом на Американската мисија (методисти) (1919)

Во него биле згрижени 62 деца (21 ж. и 41 м.) на возраст од 6 до 18 години. Во домот имало трпезарија, бања, училница и просторија за игра. Децата во домот биле под лекарски и хиенски надзор на лекарите д-р Васа Петровиќ и д-р Петар Пајиќ (Пајч).¹⁶

6. Детски дом во Кавадарци (1919)

Зградата каде што биле сместени децата била двокатна и располагала покрај со спални соби, и со училница, трпезарија, бања и болничка соба. Во домот биле згрижени 24 деца (7 ж. и 17 м.) на возраст од 7 до 15 години. Хигиенски и лекарски надзор над децата вршел д-р Владимир Чистов, а учителка во домот била Цвета Каранчева.¹⁷

7. Детски дом во Велес (1919)

Се наоѓал покрај железничката пруга и реката Вардар, на 2 км оддалеченост од Велес, во коначите на манастирот Св. Димитрија. Домот имал на располагање 3 згради и широко дворно место. Во 5 спални, со 24 големи и 10 мали кревети, биле сместени 64 деца, од кои 39 машки и 25 женски на возраст од 4 до 13 години. На големите кревети спиеле по три, а на малите по две деца во еден кревет. Исто така, располагал со училница, трпезарија, бања, соба за играње и канцеларија. Со детскиот дом управувал Милан Милиќ, а хигиенскиот и лекарскиот надзор го вршел д-р Антун Сасо.¹⁸

8. Детска болница на американските жени (1919)

Детската болница „The American Women’s hospital“ била основана веднаш по Првата светска војна и била целосно на товар на Американската мисија. Таа била сместена во двокатната зграда на воената болница, сопственост на военото министерство, која се наоѓала на пространа висорамнина над Велес. Располагала со 100 детски болнички постели, со целосен инвентар за функционирање на една болница, а со неа управувала д-р Ета Греј. Покрај оваа зграда за болница, мисијата имала на располагање и зграда во која биле сместени персоналот, пералната и кујната.

Во оваа болница биле згрижувани болните деца од поголемиот дел на територијата на вардарскиот дел на Македонија и подолго време имала улога на центар за болничко згрижување на децата. Од местото на живеење до болницата, болните деца биле транспортирани лично од припадничките на мисијата, кои располагале со сопствени возила. Подоцна, кога се создале услови, детската болница станала дел од околинската болница како детско одделение.

На 27 август 1922 година Мисијата на американските жени го напуштила Велес и се вратила во Америка откако претходно извршила примопредавање на целокупниот инвентар со в.д. управникот на велешката болница, д-р Антун Сасо.

¹⁶ *Исџојџо*, 513–514.

¹⁷ *Исџојџо*, 513.

¹⁸ *Исџојџо*, 514.

На детското одделение останале 27 болни деца, 7 члена помошен персонал и една болничарка да се грижи за децата, како и парични средства во износ од 15 000 динари за месечно плаќање на трошоците за лекување на децата.¹⁹

9. Детски дом „Леда Пеџет“ во Штип (1919)²⁰

Со помош на Мисијата на шкотските жени и на Мисијата на американските жени, во Штип во почетокот на 1919 година, децата биле згрижени во Детска станица, која во 1920 година прераснала во Детски дом. Тој бил сместен во зградата на турското училиште „Руждие“ (духовна семинарија), кое се наѓало во центарот на градот. Во него биле сместени 26 деца на возраст од 3 до 4 години (16 м. и 10 ж.) Домот бил целосно опремен од д-р Ета Греј. Со него управувала мис Гордон,²¹ а лекарскиот и хигиенскиот надзор го вршел д-р Фрањо Навратил. Овој дом во периодот 1919–1925 година до отворањето на детскиот диспансер и на школската поликлиника бил единствената институција во Штип која се грижела за здравјето на децата. Во програмата на Мисијата на американските жени била вклучена програмата „капка млеко“, која имала за цел гладните и сиромашните деца од општината да добиваат барем еден млечен оброк. Медицинските сестри од домот ги спроведувале детските вакцинации, пружале помош кај полесни заболувања, а потешките случаи ги транспортирале со свои возила во детската болница на нивната мисија во Велес.²²

10. Детски дом во Скопје (1919)

Во овој дом, во 5 спални со 40 постели, биле сместени 63 деца на возраст од 3 до 16 години (19 ж. и 44 м.), а со него управувал Ранко Ракиќ. Во состав на домот постоела амбуланта и болничка соба со 5 постели. Хигиенскиот и лекарскиот надзор го вршел д-р Живојин Миленковиќ.

11. Детска болница на Американската мисија (1923) во Скопје

Детската болница со 80 постели била изградена во 1923 година во кругот на скопската болница и функционирала под надзор на д-р Ета Греј.²³

¹⁹ Државен архив на Република Македонија (натаму: ДАРМ), Одделение Велес, Фонд Среска болница 1918 – 1941 година, кут. бр. 1.

²⁰ *Полиџика* (Белград), бр. 4990, 15.3.1922, 5.

²¹ Мис Гордон, Хана Џеси Хенкин-Харди (Hannah Jessie Hankin-Hardy, 1886 – 1944), моминско Хана Гордон, е родена во 1886 година, во Ворчестер, Англија. Завршила Медицинска школа во Мелбурн, Австралија. Како млада девојка се пријавила за доброволна болничарка, па така ја следела судбината на една Флоренс Најтингејл во време кога воените санитети регрутирале исклучиво лица од машки пол. Во своите добродетелски и филантропски мисии работела заедно со сопругот Самуел Хенкин-Харди (Samuel Hankin-Hardy, 1871 – 1948), кој на почетокот на Првата светска војна служел како капелан (свештено лице) во британскиот санитет. Со сопругот Самуел и со првата Болница на шкотските жени, Хана Харди дошла во Србија (Македонија) на 4 јануари 1915 година, кога владеела големата епидемија на дамчест тифус. За пожртвуваноста и добродетелството, брачниот пар Хана Џеси Хенкин-Харди и Самуел Хенкин-Харди бил одликуван од кралот Петар I Караѓорѓевиќ со високо признание, Орденот „Свети Сава“ (Popović-Filipović S. *Za hrabrost i humanost, Bolnice Škotskih žena u Srbiji i sa Srbima za vreme Prvog svetskog rata 1914 – 1918*. Beograd: Signature 2007).

²² *Саниџејски зодишњак*, цит. дело, 1936, 515.

²³ *Исџошо*, 515.

12. Детски дом „Џон Фротингам“ (1919) во Гевгелија

Големиот хуманист од САД, Џон Фротингам²⁴, во својата добродетелска работа посебно внимание им посветувал на децата сираци, кои војната ги оставила без родители. Во Гевгелија формирал детски дом, каде што децата ја добивале најнеопходната грижа. За време на престојот во домот, на децата им се овозможувало школување и воспитување, стекнување хигиенски навики за живот, им се пружала здравствена заштита.²⁵

Здравствена заштита на децата и на учениците

Смртноста на доенчињата и на малите деца во првите повоени години во вардарскиот дел на Македонија била мошне висока и изнесувала 299,8 % наспроти 66% во Англија и 60% во Шведска во истиот период.²⁶ Високата смртност на децата била во директна корелација со лошите хигиенски услови во кои растеле, слабата исхрана, употребата на хигиенски неисправна вода за пиење, несоодветното чување на храната, ниското ниво на здравствена просветеност, недостапноста на лекарски совети и прегледи поради скапите лекарски такси. Децата најмногу страдале од проливи, ТБЦ, рахитис, маларија и од други болести. За да се поправи таа состојба, во рамките на здравствената политика на државно ниво била донесена одлука за отворање детски диспанзери, кои требало да преземат мерки за намалување на морбидитетот и морталитетот кај доенчињата и малите деца.

Детските диспанзери со патронажна служба отпочнале со работа во 1925 година во Битола и во Штип, и тоа во рамките на школските поликлиники.²⁷ Лекарите во чија надлежност била здравствената заштита на учениците, според

²⁴ Џон В. Фротингам (John W. Frothingham, ?– 1935) е роден во Бруклин, САД, во пуританско семејство. По завршувањето на студиите на Универзитетот Харвард, заминал во Европа. Студирал музика во Париз и во Виена. По почетокот на Првата светска војна заедно со својата сестра Елизабет и со своите роднини активно ќе дава финансиска помош за Србија преку испраќање медицинска опрема и персонал и, посебно, со згрижување на децата–воени сираци, во домови. На почетокот од 1915 година, за болницата во Скопје испратиле помош од двесте кревети, лекари, медицински сестри, опрема и медицински потрошен материјал во вредност од 200 000 американски долари. Во 1916 година, како главен на американскиот Црвен Крст, Фротингам помагал во згрижувањето на ранетите и на децата сирачиња во градот Битола. За неговата храброст и придонес во војната бил награден со српскиот медал „Караѓорѓева ѕвезда со мечови“ и со орденот „Бел орел со мечови“. Нада Петровиќ, Америчка елита за Србију у великом рату. <http://www.arhivvojvodine.org.rs/zbornici-radova/3mk/NadaPetrovic.pdf> (проверено на: 10.4.2017); Slobodan G. Markovich, An Assessment of 125 Years of Serbian-U.S. Relations. https://www.academia.edu/3005031/An_Assessment_of_125_Years_of_U.S.-Serbian_Relations (проверено на: 10.4.2017).

²⁵ Г. Чакарјаневски, Т. Чепреганов, „Добротворната мисија на Јелена Лозаниќ-Фротингам во Првата светска војна“, Зборник на трудови, *Трет македонски конгрес на историјата на медицината*, Штип 2008, 187–192.

²⁶ Елена Јосимовска, *90 години Завод за здравствена заштита – Штип*, Штип 2004, 97.

²⁷ *Гласник МНЗ*, 1925, 618.

законот, морале да бидат специјалисти за детска и школска хигиена, доколку тоа влегувало во нивните задолжителни обврски, во спротивно биле обврзани да завршат тримесечен курс по школска хигиена, кој се спроведувал во Централниот хигиенски завод во Белград или во Школата за народно здравје во Загреб.²⁸

Во овие диспанзери, како помошна сила, покрај лекарот и медицинската сестра биле вработувани и дипломирани бабици (акушерки). Тие воделе евиденција на бремените жени, ги посетувале во домовите, а подоцна учествувале во нивното породување. Бабицата била должна да ја посетува мајката осум дена едноподруго по породувањето и да ѝ помага во сè што треба, било да се однесува на неа или пак на бебето.²⁹

Школските поликлиники со диспанзер за доенчиња и мали деца биле основани на 9 април 1925 година.³⁰ Овие поликлиники, едната во Штип, а другата во Битола, како први вакви установи во вардарскиот дел на Македонија биле подредени на маларичните станици до 1927 година, а потоа на домовите за народно здравје.³¹ Нивната цел била социјално згрижување и здравствена заштита на доенчињата, малите деца и на учениците. Главната задача им била преку систематски и контролни прегледи навреме да ги откриваат менталните и телесните недостатоци кај децата, кои се јавувале во нивниот развој. За таа цел, лекарите специјалисти за уво, нос и грло, за очни болести, за кожни болести и стоматолозите кои работеле во Хигиенскиот завод во Скопје³² имале обврска да вршат и систематските прегледи на учениците во школските поликлиники во вардарскиот дел на Македонија. Овие лекари пружале помош за следниве здравствени проблеми и нарушувања: болести на забите, слаб вид и болести на очите, слаб слух и болести на ушите, болести на грлото, носот и устата, кожни болести, вошливост, туберкулоза, маларија и други заразни болести.³³

Систематските прегледи се вршеле двапати во годината, на почетокот на школската година и на почетокот на второто полугодие. Најпрвин целта на овие систематски прегледи била откривање на маларијата, тифусот, дизентеријата и на другите заразни болести. За првпат систематски се прегледувала и се вак-

²⁸ Момчило Павловиќ, *Здравствена служба у Краљевини СХС/Југославији...*, 39–48.

²⁹ Миливој Ранков, *Раг хигијенских усјанова у Јужној Србији*. Скопје 1927, 124–125.

³⁰ Со решение на министерот Х Бр. 14256 во Штип и со Решение Х Бр. 14257 во Битола.

³¹ Sergij Ramzin, *Iz istorije preventivno-medicinskog...*, 334–344.

³² На 5 април 1925 година е основан како Институт за тропски болести во Скопје, а од 5 мај 1927 година бил преименуван во Хигиенски завод – Скопје. Хигиенскиот завод во Скопје е најстарата социјално-медицинска установа во Вардарска Македонија, со која во 1921 година во овој дел започнала хигиенско-епидемиолошката работа. Во 1927 година Заводот ги имал следните одделенија: паразитолошко, маларично, хемиско, антитуберкулозен диспанзер со рендгенолошко одделение, диспанзер за доенчиња и мали деца, школска поликлиника со простор за капење, кој во одредени денови им бил на услуга и на граѓаните, забно ателје и ученичка трпезарија, ветеринарен отсек, амбуланта за кожно-венерични болести.

³³ *Гласник МНЗ*, 1925, 618.

цинирала поголема популација доенчиња, предучилишни и училишни деца.³⁴ Овие прегледи важеле и за учениците и за наставниците и за другиот помошен персонал. Покрај основната здравствено-заштитна, овие здравствени установи имале и воспитна улога во општеството. Организирале советувања за родителите за зачувување на здравјето на нивните деца, биле одржувани разни предавања и бесплатно им биле делени книги, списанија, летоци и плакати со хигиенска содржина.

Школската поликлиника во Хигиенскиот завод во Скопје вршела систематски прегледи на учениците од сите училишта, а, по потреба, им давала и бесплатни лекови особено на болните од маларија³⁵. Учителската Медреса³⁶ и Француско-српската школа³⁷ имале свои амбуланти со стационар од неколку кревети, во кои се лекувале полесно заболените ученици, а машката гимназија имала амбуланта со школски лекар. Хигиенскиот завод располагал со просторија за капење со 8 туша за учениците од занаетчиското школо, затоа што тоа немало своја бања за разлика од другите, кои имале сопствени бањи за своите ученици.

Исто така, овде треба да се споменат и детските одмаралишта во Крушево, Пелистер и во коначите на Лешочкиот манастир³⁸, како институции на школските поликлиники, кои работеле на подобрување на здравјето на сиромашните, неухранетите и хронично болните деца, особено на оние што боледувале од белодробна туберкулоза.³⁹

Лекарите во детските диспанзери и во школските поликлиники имале задача по барање на управата на училиштето да го прегледаат секој ученик за кој ќе се јави сомнеж дека има некаков здравствен проблем, да ги надгледуваат учениците со недостатоци или нарушувања и да ги информираат родителите и наставниците за тоа, како и да предлагаат соодветни мерки за сузбивање на заразните болести во училиштата и, по потреба, да вршат вакцинација и сл.⁴⁰

³⁴ Душка Бојациевска, *Развој на здравственаија заштитна на училишните деца во Битола*, 44 – 45, Битола 1986, 25–32.

³⁵ *Медицински зодисњак Краљевине Југославије*, Београд, 1933, 364–368.

³⁶ Во 1924 година во Скопје било основано средното стручно училиште Голема медреса. Таа била стручна муслиманска теолошка школа во ранг на гимназија, а се финансирала од државни средства. Наставата траела 8 години и наставниот план претставувал комбинација од теолошки стручни и гимназиски предмети. Д-р Марија Јовановиќ, *Просветно-политичките ѝрилки во Вардарска Македонија (1918 – 1929)*. Скопје 1983, 293.

³⁷ Француско-српското училиште било формирано во 1919 година. Тоа било приватно училиште на Шарл Дер, француски офицер. Неговата сопруга Јел Дер одржувала курсеви по музика, везење и готвење и била надзорник на забавиштето за деца. Училиштето имало две големи згради опкружени со многу убаво уредена градина. Во едната од нив биле училниците на учениците, а во другата биле сместени разни одделенија на интернатот. *Алманах Оштинине зрада Скопља 1918 – 1928 година*, Скопље 1928, 112.

³⁸ ДАРМ, Одд. Тетово, фонд бр. 736; Ристо Ѓ. Т. Брезјанин, *Историја на здравственаија култура на Тетово*, необјавен труд, 24, 1968, кут. I.

³⁹ Петар Бојациевски, *Здравствено...*, 145–160.

⁴⁰ Душка Бојациевска, *Развој на здравственаија заштитна...*, 25–32.

Законската регулатива за здравствената заштита на учениците претставувала крупен чекор во здравствената заштита на школските деца. Порано таа заштита била ограничувана само на прегледи на учениците пред почетокот на учебната година. Со работата на училишните лекари и на поликлиниките била воведена пообемна контрола за заштита на здравјето на младата популација, со која успешно се решавале здравствените проблеми на учениците.⁴¹

Активностите на властите во здравствената служба, а особено во училишната медицина постигнале голем успех во подобрувањето на здравствената состојба на најмладата популација, а воедно овозможиле и решавање на нивните здравствени проблеми. Акцентот бил ставен на превентивната дејност, и тоа преку систематските прегледи, раното откривање и лекување на заразните болести, вакцинацијата, подигањето на нивото на здравствена култура кај населението, подобрувањето на хигиената и на условите на живеењето, како и преку многубројни предавања и практични дејства.

⁴¹ Исиџо.